

„DÁVID FERENCZ / a hagyomány szerint ezen a kövön tartotta / a Torda utca szegletén 1568-ban, / midőn a gyulafehérvári / egyh. gyűlésről hazaérkezett, / azt a beszédet, amelyre / az egész Kolozsvár áttért / az unitárius vallásra. 1884.”

²⁷ *A kolozsvári Unitárius Eklézsia jegyzőkönyve* 1885. 43. l. és 1916-1925. 193. l.

²⁸ Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek* I. Kolozsvár, 1944. 63-64. l.

²⁹ K...y [Kővári László]: *Kolozsvár s vidékének ismertetése*. Kolozsvári Naptár 1851-re. 19-25. l.

³⁰ *Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez*. Összegyűjtötte és közölte Jakab Elek. CCCXIV. okmány (662-666. l.). Ugyanazt közli Péterfi Dénes a Keresztény Magvető 1892. 212-215. lapjain.

³¹ Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei*. Budapest, 1935. 37. l. A templom részletesebb művészettörténeti leírását adja még B. Nagy Margit (*I.m.* 1977. 42-45. l.) és Mircea Țoca (*Clujul baroc*. Cluj-Napoca. 1983. 40-52. l.).

³² Ezt a feliratot az 1968-as renováláskor - hogy a boltozást erősítsék - bevakolták, s szövegét felvésték a bal oldali előtér fehér márványablájára.

FARKAS DÉNES (közlő)

ADALÉKOK A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

1. Közlés

Az egyházi levéltárban egy 1815-ből származó, érdekes írásra találtam, melyet Körmöczi János unitárius püspök jegyzett fel a fent említett esztendőben és amely értékes adatokat közöl a kolozsvári unitárius egyházközség életével kapcsolatosan.

A jegyzet jobb felső sarkában kétszer írta fel Körmöczi püspök „Proba Calami”, mely az íronád kipróbálását jelenti. Ezt követően a következő cím szerint kezdi el írását:

A kolozsvári Nemes Unitaria Mater Ekllesiában az 1815-ik Esztendőben július 16-ik Napján tartatott Generalis Visitatit Szüksegesítő Okok meg érthetéseire egy Néhány előre botsátot Jegyzések. (az utolsó öt szó aláhúzva).

1° Ezen mi Hazánkban az Unitária Vallás 1560-ik Esztendőben Kolosvár Várossában vévén eredetét, elsőbenis a Kolosvári Unitaria Ekllesia fundalodot 's e kezdett meg erősedni, innen kezdet egész Erdély Országába minden felé ki terjedni, s' annál fogva minden környéki s az egész Hazában fundalodot Ekllesiáknak s az egész Unitaria közönségnek Ügye és dolga ezen Kolosvári Unitaria Anya Ekllesia fő igazgatásától kezdett függeni, s ez mint edes Anya ugy is kezdett gondoskodni valamint a külső Ekllesiák ügyeiről s bajairól, ugy a Kolosvári fő, a Szentpéteri és Tordai alsobb Oskolákról, s ezeknek tanítottóiról. Ezen okból minden kegyes Jóltevő Hitünk Sorsossai ugy nézván a Kolos-

vári Ekklesiát, mint az egész Unitaria Közönségnek édes Anyját, azon kegyes Alamisnájakat, Legatumaikat, melyeket az Unitaria Közönségnek, és Oskolának Segedelmezésekre fordítani elszántak ennek Anyai osztogató kezében kévánták le tenni. Ennek Cassájában adminisztráltattak a külső Ekklesiákból szedettetni határozatott Minden Collecták és apró alamisnák is.

2.º A kegyes Jóltévők Alamisnáí Legatumain, s az Ekklesiákból eszteni-dönként gyűlni szokott Collectákon kívül egyéb állandó és igen szép jövedelem kutfejeiis voltanak ezen Kolosvári Mater Ekklesiának.

a., A Plébániai Quarta (aláhúзва) t.i. a Kolosvári Határon termő Buza és Bor Dezmáknak egész Negyed része, mely a Haza Törvényei szerént az Helybéli Parochust illetvén mint hogy *az egész Város az Unitaria Vallást bévette* (kiemelés tőlem F.D.) önkéntesen jött az Unit Eccla birtokába.

b., Az Oskola Quartaja (aláhúзва), mely az egész Dézma quartának négy részekből állott, mint hogy ezen quartából az ötöd rész a Kolosvári szegényeknek és árváknak számára fordittani volt határozatva. Ezen Quartat II-ik János vagy Sigmond János Király 1562-be ... költ Donationalissa erejével ajándékozta a Kolosvári Oskolának a mely Donationak az után Báthori István, Báthori Kristóff, és Bethlen Gabor Erdélyi Fejedelmek is megerősítették. Meg jegyzést érdemel: hogy meg 1557-be egy junis a Tordán volt Ország Gyűlésben Isabella Kiralyné Sigmond János Király édes Anyja az elebheni Ország Gyűlésnek azon Végzését, mely szerént Kolosvárott és Mvásárhelyt ket pusztá klastromok Közönséges Oskola Helyjekül fordittasson határozattak vala, helybe hagyván Meg erősítvén a Kolosvárit ezen Dézma quártával meg is ajándékozta melyről a Kolosvári Magistrátuális Házba és a Piatzi templom kerítésének Dél felől való Ajtaja feletti faragot Köveken ez olvastatott: Donatio sum Regia Scholae horeditas hujus et pamperum qui Commoda? mea averterit hoc et Similia delcatur e libro viventium et memoria hominum A. D. 1557, de erről a János Király Donatiojában is vagyon emlékezet.

c., Ezeken kívül Zálogos Jusson nagy summa penzek mellet sok szép külső jószágai voltanak, melyeket rész szerint az itteni Refor Ecclával közösen használt, resz szerént tsak maga birt. ilyenek voltanak

1.º Asszonyfalva, f. és A füle, melyeket 1675.6642 Mfor zálogosítottak a Refor Ecclával együtt.

2. Apahidán bizonyos birtiot 1681 3150 M forin ezt is közösen.

3. Az Alparéti Malmot, Tartsa Házat és a Város két Toit.

4. Korodot 1000 Mfor 1671 és 1698. 1000 Mfor tsak az Unit Eccla

5. Vetzka, Tormapataka, Gyurkapataka, Kabalapataka, Hosszumező nevé falukot B. Szolnok Vármegyék 1671 be az Unit Eccla 10309 Mfor.

6. Fejérdén, Badokban, Dioson, Szutságba, KalotaSzkirályonis birt bizonyos rész jószágokat, SzPéteren egy 3 kövü malmot.

3.º Ezen meg nevezet jövedelem kutfejekből vették Salariumokat s fizetettek 1.º A Plebanusi quartából (aláhúзва) maga a Plebanus mint az Ecclesiának első Papja, a Pitzí Nagy és kis Templomokban, ugy a SzPéteri templomban Szolgáló Magyar és Szász Papok és Cantorok. 2.º Az Oskola quartájából (aláhúзва) pedig a Rektor v. Fő Mester, a Professorok vagy Lectorok, Praeceptorok v. collaboratorok, ebből járt a Deakságnak Septimanalis Divissioja a Mfort négy

D.68. 3.º A Superintendens (aláhúзва) a mint Papságot, vagy Professorssagot folytatott a szerént vette a Plebanusi vagy. Oskolai quartából fizetését. Ezen Cas-sából kezdette venni a Tordai Rectoris a Maga fizetését s a Deákság Divisioját, minek utána azon Gimnasium Szamára gyűlt Collectais ebbe kezdet administral-tatni.

4.^{or} Minthogy a megneveztetett Jövedelem kutfejek részt Szerént itten Kolosvárott, rész Szerént pedig ezen környékben voltak s magok a Salaristák is itten laktanak, természetesen minden jövedelmeknek Administratioja a Kolosvári Ekklesia Elöljárótól és Consistoriumától függet, melyben Fő Személyek voltak a Plebánus, a Superintendens, az Oskola Rectora vagy a Fő Mester, és két Fő Curatorok kik többnyire a Tanátsbéliek közül választottak s számadás terhe alatt is voltak, valamint a külső Jóságokbeli Ispányok, Tisztartók, a Quarta Háznál Számtartó, Quartások és Egyháziak A számadások Revisioiról a Consistoriummal egyetértőleg gondoskodott a Kolosvári Tanács a Magyar és Szász Nation lévő Consistorok és Centrum Vitalis Személyek közül rendelvén Exactorokat a Revisionak ideje lévén minden esztendőnek Januáriussa.

5.º Mindezekből elég világos az hogy a Plébanus, Püspök, Oskola Rectora a Kolosvári Consistoriumnak Tagja lévén az Ecclesia es az Unitaria Közönség köz Jövedelmeinek Administratioja mind ezeknek tudtával s rész szerént egyetértésekkel folytatattván nem lehetett Szükség Generalis Visitatioira a melynek fő tárgya az Administratioira 's egyebekre nézve is a Jó rendnek Fenn tartatása minden következhető károknak eltávoztatása s a ne talán megtörtén-teknek az hibázók által megtérítettése. Mind azon által

6.^{or} Tagadhatatlanul igaz a Protocollumok 's egyebb Irások bizonyittá-sánál fogva, hogy a sokféle csapások, szerentsétlen tüztámadások, Tatár futá-sokkal, Kurutzi kohorlásokkal történt fel predáltatások, éktelen Sarzolttatások, Nevezetesen minthogy ezen mű édes Hazánk a Nemzeti Fejedelmek alatt nem lehetvén Magára elégséges az idegen ellenséges erőnek ellent állani a Sorsnak változásai szerént kénytelenített most a Török Udvarnak, majd az Austriai Felsőleges Uralkodó Háznak protectioját keresni, segedelmezéshez folyamodni 's eszerént a magok közt is meg hasonlott Hazafiak és az egy más ellen tusa-kodó idegen Népek és Nemzetségek Hadakozásainak s egy más felváltó pusztításainak szinten 200 esztendők alatt hadi théátruma lévén az ebből folyó Inségek és Veszedelmek annyira el gyengítették gyakorta Városunkat 's ezzel együtt Ekklesiánkot is, hogy magán segíteni elégtelen lévén a Salaristák fizetési fizetetlen maradtanak - ebből következtenek is zugóladások, panaszkodások, gyanakodások 's öszve szolalkozások; mint ha ezen Restantiák ki nem fizetésének nem annyiban az Ekklesia tehetlensége, mint a nagy jövedelmeknek helytelen végekre való fordittatása volna az oka mely tekintethen az Unitarius Státus külső és Nemesi Renden levő fő fő emberei Atyafiságosan meg is szolitották a Kolosvári Ekklesia Elöl Járóit ezen dolognak a lehetőségit meg jobbítása aránt, amint hogy gyanu és Atyafiságtalan zugolodások meg szüntethetése, a Cassa administratiojának is jobb lábbra állithatása véget az Ecclesia értelmes és buzgó Elöl Járói által készítették bizonyos Plánumok 's Administrationis is Uj Organizatio, mint 1709-ben is, de hogy az efféle fogyatkozások Generalis Visitatio által orvosoltassanak. arról nem is gondolkoztanak

's nem is gondolkodhattanak minthogy a Mater Ekklésia tulajdon jövedelmei tették a közös és Unitaria közönség közjövödelmének részét 's ezeknek Administratioja Concentralva egy egésszé lévén tetetve maga a Superintendens is ezen köz Jó Administratiojára Ügyelők köze Coordináltatván Fő Vigyázói Jusával nem élhetet 's hogy éljen szükségesnek nemis tartatott.

7.er Ilyetén modon folyt az Administratio, hol több, hol kevesebb folytatkozások közben jövetelével éppen azon szerentsétlen 1716 és 1718-ik gyászos Esztendőig, melyekben ezen Mater Ekklésia 's evel együt az Unitaria közönségis Minden belső és külső fekvő Örökségeitől, Templomaitól, Typographiajától, Plebaniatol, tulajdon pénzével Vásárlot Házaitól Quartaitól erőszakos uton és modon megfosztatott.

Ezen siralmas környül állások között látván az Unitaria Nemes Közönség a Kolosvári Mater Ekklésiának eddig volt Anyai dajkalodasa folytathatására elégtelenségét, hogy az Eccla terhet könnyebbithesse egész erővel azon volt e végre

a) Fő Curatorokká választattak a Gubernalisták Közül Consiliarius Biró Sámuel és Simon Mihály Urak 's ezeknek Adjunktusaiká tették a Plebanust és Superintendenst.

b) A Külsők közül is Vice Fő Curatoroknak tettek Itélő Mester Sándor Gergely, Dániel Peter és Gidófalvi Gábor Urakot a Kolosvári Ecclesia részéről pedig Borgandus és Teleki Ferencz Uraiméket.

c) Minden Tractusokban Inspector Curatoroknak választattak az Espe-restek melle két két buzgó nemes Atyafiai.

d) A Pénzbéli Oblatumok, Collecták 's Alamisnak Preceptorává választattak Kimita Jánost, a Gabona Oblatumok Perceptorává pedig Jövendtsi (?) Andrást.

e) Minden kegyes Jóltevő Hitünk sorsosait meg keresték az aránt, hogy tehetségek szerént kész pénzben, Buzában, borban, dez mában tégyenek ígéretek, azt esztendőnként praedálván egészben hanyatlásra jutot's Statusunkot 's *kolosvári Ekklésiánkot a végső elenyészéstől megmenthessék.* (Kiemelés F.D.)

f) Azonis egész erővel dolgozni kezdetek, hogy egy Capitalis Summát állithassanak leg alább 6 ezer forintokból állott 's ez Kolosvárrott ezüst zalogokra elocaltatnék, melynek Interesse fordittatnék a Papok, Professzorok, kolosvári és Tordai Rectorok fizettetésére, ezen jó végekre

8. Szükségesnek találhatot hogy a Statusbéli külső személyeknek és Ministeriumnak a Kolosvari Atyfiakkal mulhatatlanul szükséges Hármonia fen tartására, az egy más dolgainak költsönös tudhatására mind az három Statusból, a Miniszteriális külső és városi rendekből az Ecclésiái dolgok közönséges Inspectiojára 's Administratiojára egy mixtum Consistorium formáltatnék és rendeltetnék mely ugyan a kolosvári Eccla particularis dolgaiba ne elegendjék, hanem tsak a Publicumra való vigyázat légyen fő tárgya de

9. Ezen Proiectumok és Planumok a kolosvári Mater Ekklésiával közöletvén, érezvén ez a maga tehetetlenségét 's a Status részéről tetetet Ígéreteknek is bizonytalan 's változható állapotját, hogy a maga Salaristái Papjai, Cantorai rövidséget ne szenvedjenek azon Planumokat el nem fogadta. Paf Protoc 47 ad A 1723 s annal fogva az az egység, mely eddig elé a Cassára és

jövedelmekre nézve tartott, meg oszlot; a Status maga kezébe vette a külső Ekllesiákból 's Patrónusok beneficiumabol folyo Jövedelmeket s a Publicus Tanittok salariumai fizetését a Kolosvári és Tordai Oskola Rectorai és Deákság Septimanalissai fizetéseket is. Azonban

10. A Kolosvári Mater Ekllesia hogy ezen nyomorult állapotjában is anyai szeretetét a lehetőségig megbizonyithassa magát e következendő prestátiokra kötelezte:

a., Hogy a Professoroknak szállást ad 's lakásul a maga Házeit által engedi

b., ket Collaboratoroknak vagy küsebb Classis Praeceptoroknak Esztendönként 32 forintokban ezutánis a Maga Cassájából fizetéseket kiszolgáltatja pag 46. hogy

c., Az egész Deákságra nézve az eddig volt Beneficiumokat a karátsoni Cantatiot, Böjti (?) vagyis Praebendalis Jövedelmek, a Karátsoni, Pünkösti és SzMihály napi dotationak (?) Beneficiumokat ezutánis gyakorlásba tartja és

d., Az Oskola kutjára gondot visel, a kéményeket sepreti a kisdeded Classissa körül való necessariumokat kipotolja, s ha ekörül derekas építést kívántatik abbanis konkurál. Vid pag. Prot. 50.

11. A Papokra és Cantorokra nézve pedig nem lévén semi állandó Jövedelme kentelenitetett a maga Tagjainak expis zelo tett és Esztendönként téendő pénz, buza és bor önkéntes oblatumaiból gondoskodni s illyettén modon Salariumokat megállítani, amint hogy több rendbeli Ekllesia Gyűléseken tanácskozáván ez aránt 1722-be 20 Januáris s Tiszt Superintendensnek Elölülése alatt az egész Ekllesia Gyűlésében meg határozatott Hogy a négy Papoknak, kik enyi szamban voltak légyen anyi Salariumok, mint a boldogabb állapotban volt kettőnek t.i.

Pérez fizetések együt Mf 200

Buza együt Metr 240

Bor együt Ur 240

Pag Protoc. 44

Ad A 1722

A két Cantoroknak együt pénzt Mf. 25 Buza metr 24 Bor ur 24.

A két egyházfiaknak együt ft. 24, a Notariusnak Mft. 12. Mely határozás a Tiszteletes Salaristákkal is közöltetvén s azok ez aránti reflexiójakis meghallgattatván az elébbeni egész conclusum die 22 Gbis a 1722 Ujabbanis megállitattott. Vide protoc pag. 44. 46.

12. Ilyeten modon megkülönböztetvén az Unitaria közönség és Kolosvári Mater Ekllesia Jövedelmeinek közös administratioja, valamint a Status a maga jövedelmei maga kebeléből választott Curatorok, Notarius és Egyházfiak által Domesticum Consistoriuma Fővigyázatja alatt kezdette adminisztráltatni. Végzetre.

13. Ezen idő pontol fogva azon egész idő szakaszban melyben a Tiszteletes Superintendensek Kolosvári Mater Ekllesiának rendszerén való Papjai lévén Consistoriális Gyűléseikben Jövedelmeik Administratiojában, az arról készült számadások Revisioiban jelen voltak 's azokat Subscribáltak is a Generalis Visitationak forma szerént való helye nem találtathatott mint hogy a T. Superintendenseknek tulajdon jelenlétek minden fogyatközásokat megjobbit-

hatott 's jóvátehető így folyt ez az 1777-ig esztendő-2-ik júliusáig. S így szorosán vétetettve az 1777-ig esztendőtől fogva ezen folyó 1815-ik esztendeig 38 esztendőket lefolyta alatti számadások azok melyek a mostani Generalis Visitatio Super Revisiojának tárgyai lehetnek 's azoknak is kell lenniük.

A kézirat alján NB jelzéssel (Benczédi Gergelytől) a következő szöveg van felírva: A fennebbieket jegyezte Körmöczi János unitár püspök.

A kéziratot Székely Miklós püspök ládájában találtam.

2. Közlés

Az egyházi levéltárból ismerjük, hogy Körmöczi János unitárius püspök 1815-ben írásban kifejti, hogy milyen tényezők teszik szükségessé, hogy az ún. „Kolosvári Mater Ecclesiával” rendszeresen tartassék „G. Visitatio”. A kolosvári anyaegyházközségben a XIX. század első felében az írások faggatása arra enged következtetni, hogy meglankadott a buzgóság, mely tette készítette az akkori egyházi vezetőket.

Ennek a ténynek két értékes bizonylatát szeretném közzétenni az alábbiakban.

Daniel Elek főgondnok egy levéllel fordul Körmöczi János püspökhöz, melyben az 1830. augusztus 30-án Dombón tartott Zsinati Főtanács egyik határozatára hivatkozik és amely levélnek vételezését biztosra vehetjük, ugyanis az iktatandó szöveget (az irat rezumátumát) a püspök a keltezés mellett saját kezével végezte el. A nevezett főgondnoki levél 1830-ban 228-as szám alatt nyert iktatást.

Az irat az e korra jellemző ívre készült, melyet összehajtogatás után spanyolviaszra nyomott bélyegző hitelesít. A levelet Székely Miklós jegyző írta meg. A levél tartalmi érdeme feltétlenül a főgondnoké, aki ezt aláírásával is hitelessé tette.

Külső oldalán a következő címzés látható: „Nagy Ajtai Fő Tisztelendő Körmöczi János Urnak Az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Unitaria Sz: Ecclésiák és Nt. Oskolák Superintendensének - A Kolosi Dobokai Környékbéli Unitárius Sz. Ecclésiák Esperestjének Az Urban kedves Atyánkfiának atyafiságos indulattal - Hivatalból - Kolosvárt.”

Ime a levél:

„Fő Tisztelendő Superintendens Úr

Kedves Atyámfia az Urban!

Érzékenyül vévé ezen Sinati Fő Consistorion azon előterjesztést, mely Szerént az Isteni Tisztelet Helye Kolosvári Ecclésiánkban elegendő Számmal nem gyakoroltatik és a Vallásos Buzgóság több külső Renden levő Atyánkfiában hanyatlani láttatik; melynekis meg-orvosolhatása tekintetéből ezennel hivatalosan ajánltatik a Fő Tisztelendő Superintendens és Esperes Urnak: méltóztassék Kolosvári Ecclésiánkban Külső Ecclésiáink normája szerént minden Esztendőbe particularis Vizsgálatot tenni 's Templomunk nem gyakorlóit Szorossan Számha vévén ezeknek neveit tartatandó Fő Consistoriumunk elejibe esztendőnként terjeszteni. Atyafiságos indulattal lévén a Fő Tisztelendő Superintendens Urnak az Urban Szerető Atyafiai Daniel Elek főcurator sk. Székely Miklós Actuarius sk.”

A főgondnoki felhívás nem maradt visszhang nélkül, ugyanis Körmöczi János püspök az 1831. január 9-i levelében a következő szöveggel teszi meg intézkedését:

„Tekintetes Primarius Curator Ur

Kolosvári Tiszteletes Unitaria Mater Sz. Ekklésia!

A közelebb el enyészett 1830-ik Esztendő Augusztus Havában a Dombói V. Ekklésiában tartott Synati Gyűlésben a' Kolosvári Mater Unitaria Ekklésia mostani körülállásai és ezen nemes Ekklésia sok Tagjainak az Isteni tisztelet és közjó aránti nagy meg hidegedései 's ebből folyó több arolékos következett és következhető fogyatkozásokis fontolóra vétetettvén meghatározottat: Hogy a' Kolosvári Ekklésiánkbanis a' mi külső Ekklésiánkban fen álló Normativum szerint Esztendónkénti Esperesti Particularis Visitatio tartassék, és ezen Visitatio operatumat a Superintendens, mint ezen kitsin környék Esperestje köteleztessék: ab Offoo Archidiaconatis Colosensis minden Ujj Esztendőben tartandó G. Consistoriumnak Gyűléseiben a' más Tractusaink Visitaoonis Relatioival reportalni.-

Melly Synati határozás igen jó Szent és a' Kolosvári Unitaria Ecclara nézve igen hasznos és sok tekintethen és közlebb avagy tsak azértis hogy ezen Kolosvári Anya Ecclanak el erőtlenedni kezdett Sorsa miben léte az ő keblében és édes anyai emlőin fel nevedett már jó erőben levő fiai elejiben terjesztetvén ezt mindenek meg tudhassák meg érthessék és ezen Édes Anya sorsát érezhessék, s annak gyámollására segéd kezeket nyújtani fel serkenhessenek, serkenhessenek és ösztönöztethessenek.-

Mint ezek az Istenes gondolatok már rég fel valának ébredve az én keblembe is - 's ebből történt az hogy én 1815 G. Visitatio kezdetem vala tartani ezen Sz. Eccla keblébeis, ennek boldogító következéseit remélve egész erővel dolgoztam, de azon Visitationis operatumnak bé végezhetésétől el zártak a' körülállások: én ezen Szent Eccla születésétől fogva minden körül állásait, változásait, azok okai s fundamentumaival ki világosító és egy egészen égybe függő tökéletes munka ki dolgozására törekedtem, szintén 300 esztendő el enyészett sok viszontagságokkal érdekelte idők homállyaiból kellett-ezeket kikeresgélni, a datumok vagy nemléte, vagy eltévelyedése 's azokra utasító élő szavu hangok nem találtatván kéntelen valék mind ez oráig jegyzéseimet magános írásaim közt tartani - most azért ezen roppant operatumnak félbe szakasztása melletti köteleztetem particularis Visitatio tartani és in Statu quo találok a' Sz. Ecclaat a' Visgalatot el kezdeni; és azutaánra nézve folytatom és hami a' voltakkal mostis szorossan égyben függő dolgok fordulnának elő azok megjegyzésével 's a' lehetőségig igazításba teendő vétettésekkel ad uberiorem investigainem Nota benebe hagyni. Azért a' Tekintetes Curatoratusnak s Ecclésiának tudtára adom.

A Tiszteletes Mater Ecclésia Curatorátusanak

Kolosvár 9 Jn 1831

Az Urban Attyafia
Körmöczi János
Superintendens”

Ez a levélváltás hív bizonyítéka annak, hogy a XIX. század első felében tapasztalt „meghidegülés” tüneteit az egyházvezetés érzekelte és úgy világi, mint papi részről intézkedést fogantatosított az elhidegült lelkek melengetésére.

SIMÉN DOMOKOS

ERDÉLYI PARTIKULÁK ÉS PARTIKULISTÁK*

A modern pedagógiai rendszer az őst, az elődjét a partikula, a partikuláris iskolarendszerben találja meg. Az általános elképzelés úgy tartja, hogy a partikulát, mint iskolarendszert a 16-17. század hozta létre, a protestáns egyházak a sajátjuknak tartják, holott ezek a katolikus középkorból is ismeretesek azonos névvel. A kis és falusi, a nem teljes képzettséget adó iskolákat nevezzük partikuláris iskoláknak. A főbb iskoláknak történetét az arra érdemesek megírták, a partikuláris iskolák sokaságának története jórészt homályban maradt.

Igaz, hogy a reformáció jellegzetes iskolatípusává vált, a helyi adottságok és az oskolamesterek egyéni tehetsége és tevékenysége szerint, mert a tanítás tartalma megújult, új rendszert hozott.

A reformációval újjászülető partikuláris iskolákban kialakultak az iskolák fokozatai. Így voltak minden felekezetben:

1) Anyaiskolák, a legfelsőbb fokúak, mint az evangélikusoknál Brassó, Szében, Eperjes, Lócse; a reformátusoknál Sárospatak, Nagyvárad, Debrecen, Nagybánya, Pápa, Kolozsvár, Marosvásárhely; az unitáriusoknál Gyulafehérvár, Kolozsvár; a katolikusoknál a leghíresebb a gyulafehérvári nagy hagyományú és a kolozsvári „főiskolák”.

2) A középjellegű iskolákat nem kívánom mind felsorolni, csupán a legkisebb felekezet, az unitáriusok iskoláit kívánom megemlíteni: Torda, Torockó megmaradt, később alakult a székelykeresztúri, elenyésztek: Hídvégen a Mikó Ferenc létesítette iskola, a Szenterszében a szombatossággal megszüntetett, Dés, Kolozsvár, Radnót stb.

3) A kisebb helységekhez kötődő falusi iskolák a legalsóbb fokozattal mindenütt működtek.

Kialakult a képzés rendje, ennek alapja a tagozatok nélküli iskolák, melyben egy kialakult tanterv, tananyag és módszer szerint tanítottak iskolatípusok szerint különböző szintekig. A magasabb szintű iskolákból verbuválódott az alsóbb iskolák „tantestülete”. Ezek a következő típusba sorolhatók:

1) A növendéktanítóóság a magasabb szintű anyaiskolák valamelyik szintjét elvégzett, vagy a külföldi akadémiákra menni szándékozó növendékek közül 2-3 évre kiment ifjából toborzódott.

* Elhangzott Csíkszeredában a Magyar Pedagógusok Szövetsége által rendezett tudományos ülészen